

ževnog jezika — čemu su se pojedini filolozi-puristi oštro odupirali pozivajući se na narodnu čast (Rožić, prije Kurelac, Broz ili Maretić) — djelomično je razumljiva pojava, ali je ipak pretjeranost u tome poslu pomogla dovesti i dovodila do jezične nesigurnosti, bojazni da se uopće piše, do kočenja u izricanju misli i kod publicista, ali i kod književnika. Pri tome se katkada zabravljalo da jezik služi kao izraz, da on nije sam sebi svrhom, da i drugi evropski jezici imaju znatnih utjecaja iz drugih jezika. »Štokavski purizam« možemo djelomično također ubrojiti u takve pretjeranosti, kao i strah pred evropeizmima. Ipak je određena kontinuirana težnja za jezičnom čistoćom osobina hrvatskoga književnog jezika kroz stoljeća, osobina koja mu je ostala imanentna te koja ga i po tome karakterizira i u 20. stoljeću.²²

RÉSUMÉ

HISTORIQUE DE LA LANGUE CROATE LITTÉRAIRE DÈS LA FIN DU 19ème ET DU COMMENCEMENT DU 20ème SIÈCLE

Après avoir élaboré la problématique concernant l'histoire de la langue croate littéraire dans le 19ème siècle (la manifestation de ces problèmes dans l'évolution de soi-disantes écoles philologiques et après avoir publié sur ce problème une monographie sous le titre «Sur les traces de la langue littéraire croate», Zagreb, 1978), l'auteur reprend ici le problème de l'évolution de la langue littéraire croate pour la période de in fin 19ème siècle et pour le commencement du 20ème siècle. En nous donnant un exposé succinct des problèmes de cette période, l'auteur s'attarde surtout aux problèmes lexicologiques dont on peut remarquer une actualité parmi la problématique de cette période, en donnant un aperçu critique des manuels puristes de ce temps.

²² Sveukupna obradba problematike razvoja književnog jezika u 20. stoljeću imala bi biti predmetom posebne i cjelovite studije u svim pojedinostima.

Z A P A Ž E N O

O JEDNOM ZRAČNO-SVEMIRSKOM OKRŠAJU NA STAROM POPRIŠTU RATA PROTIV JEZIKA I SMISLA

Vjesnik od 22. prosinca 1979.¹ donosi na posljednjoj stranici zabavni članak »Svemir

¹ Nije šala. Na svim stranicama od 2. do posljednje piše »22. prosinca 1979«, samo je na prvoj ispravno »22. siječnja 1979.«

— novo ratno poprište« (od dopisnika Tanju-ga iz Stockholma). Tema, naravno, nije baš zabavna, ali stari, dobri *Vjesnik* prezentirao nam ju je u zaista zabavnom obliku.

No prije nego se pozabavimo tim šaljivim prilogom, da raščistimo jedno drugo pitanje. Novine imaju svespasavajući izgovor bez pri-govora: brzina je kriva za sve moguće pog-reške — tiskarske, jezične, smisaone itd. E pa dobro, ali u ovom slučaju nije riječ o brzini. Radi se jednostavno o tzv. »materija-

lima« koji se mogu polako »natenane« prirediti, izgaditi i dotjerati pa da čekaju zgodan prostor za objavljivanje. Jer ako se ne varam, ni zemaljske velesile ni »mali zeleni« ne prijete nam neposredno svemirskim ratom. Članak jest aktualan, ali nije hitan. Dakle nije stvar u brzini.

Na početku nas štokholmski dopisnik upozna je s mišljenjem vojnih stručnjaka o mogućnostima rata u svemiru. Onda dolazi rečenica bez subjekta: »Mnogo toga pokazuje da bi slijedeći veliki rat mogao početi bombardom satelita...« Tko bi mogao početi bombardom satelita? I to nakon nekoga velikog rata!? Možda je subjekt ipak »veliki rat« koji bi eventualno mogao doći? Po smislu bi se to moglo pretpostaviti, ali nije to rečeno. Jer piše: *slijedeći veliki rat*. To odgovara na pitanje *kako?* ili *kada?* Odgovor je prilog *sljèdèći*. Onda postavimo novo pitanje *koga?* ili *što?* Odgovor je *veliki rat*. Nema dakle subjekta, tj. odgovora na pitanje *tko?* ili *što?* No pisac, urednik, lektor, slugar i korektor htjedoše reći *sljèdèći veliki rat*, što može biti subjektom.

Reći će tko da je to sitnica, traženje dlake u jajetu. Ali nije tako, i to s dvaju razloga. Prvo radi se o funkcioniranju jezika, o točnom priopćavanju misli, a također i o samoj jezičnoj stvarnosti. U standardnoj novostokavštini, bar u onoj ijekavskoj (a najvjerojatnije je tako i u ekavskoj) postoji nepisano pravilo da u nekih glagola poprijavljen glagolski prilog mijenja dugouzlazni naglasak u kratkouzlazni. Tako od priloga *jūrēći* postaje pridjev *jurēći* (ako nam takav pridjev ustreba). Sadrži li osnova glagola »jat«, to se odrazuje i na pismu: *sljèdèći* > *sljèdēći*, ili *svijètlēći* > *svjètlēći*. Primjeri: »Slijèdēći sljèdēća načela, uspjēt ćemo«, »Svjètlēće rakete parale su nebo svijètlēći u noći.« A drugi je razlog sljedeći (ne slijedeći, iako dolazi slijedeći onaj prvi): u pisanju ijekavskog jata ne treba da bude razlika koje nisu i stvarne razlike u riječima i oblicima.

Boranić naime nije znao razlikovati prilog i pridjev od glagolâ o kojima je riječ. U Pravopisnim pravilima i uputstvima za pisanje ijekavskih glasovnih oblika Jovana Vukovića, Sarajevo, 1949, koja su vrijedje-

la u SRBiH do tzv. novosadskog pravopisa, pitanje je bilo ispravno riješeno. Novosadski pravopis, i inače pun oportunističkih kompromisa (koji prikrivaju druga, nametnuta rješenja), priznaje i ispravno razlikovanje i loše pisanje *slijedeći* za obje riječi (a to i jesu, zaboga, dvije riječi: glagolski oblik i samostalan pridjev!). I sada u SRH svi pišu samo *slijedeći* što god to značilo. Jedni po tradiciji, ili iz komoditeta, ili iz opreza da ne pogriješe, ili iz neznanja i sl. Takvih je, svakako, velika većina. Drugi možda pišu tako iz krivo shvaćenoga patriotizma, misleći da je svaka hrvatska tradicija automatski dobra već zato što je tradicija. Treći pak pišu tako iako su im inače puna usta fraza o ujednačivanju jezika i tobože o bogatsvu, izgrađivanju itd., ali upravo prezirući jednu malu konkretnu i korisnu mogućnost za nskladivanje ijekavštine u raznim republikama (u Crnoj Gori je kao i u BiH) pokazuju do čega im je zapravo stalo.

Sada se možemo vratiti na članak — za pogrešku s pridjevom *slijedeći* nije kriv ni pošto samo *Vjesnik*.

Slijedi rečenica bez glave i repa: »U ovom trenutku to zvuči kao naučna fantastika ali je ona isključena kao stvarnost u vojno strateška planiranja velesila.« Što to znači, što je tu tiskarska, a što piščeva pogreška — sam bi vrag znao. A sve skupa ne bi ni pas s maslom pojeo!

Nakon toga saznajemo da su počela »istraživanja na osvajanju (valjda za osvajanje — D. B.) proizvodnje zračnog i svjetlosnog oružja«. Strpljivi čitalac počinje gubiti živce: »Dobro, jesu li ta oružja za bitke u zraku ili u svemiru?« No ne zna, siromah, što ga još čeka.

Saznajemo kako danas nije teško oboriti »svemirski satelit putem 'lovca-samoubojice'«. Upitat ćemo se zašto onda satelit ide putem toga lovca kada na tom putu može biti oboren. Ali pisac nije htio to reći — lovac, naravno, dolazi na satelitov put i tu ga obara. Satelit se, dakle, obara *s pomoću* lovca-samoubojice.

Na koncu se pojavljuje »smrtonosni zrak' u obliku lasera«. Izmalretirani čitalac misli:

valjda kakav otrovni zrak pa je zato smrtonosan. Ali otkud zrak u svemiru, kako može tamo opstati, kako se ne razide? I kako može biti zrak »u obliku lasera«? No čuda ne prestaju — taj otrovni zrak već je »dobro poznate oružje u arsenalu naučne fikcije«. Čitatelj je odahnuo: sve je to dakle fikcija! Samo, prevario se. Pisac nije mislio na fikciju u našem normalnom, evropskom, »kontinentalnom« smislu, nego u anglosaskom,² i mrcvarenje se nastavlja.

»Smrtonosni zrak« i opet se spominje te napokon shvaćamo da je riječ zapravo o smrtonosnoj zraci. Ali dopisnika i *Vjesnik* nije briga što u hrvatskom književnom jeziku *zrak* znači samo »uzduh«, dakle »smjesa dušika i kisika«. Saznajemo doduše da bi satelitski »lovac-ubojica« mogao »ispaljivati razorne svjetlosne zrake«, u kojoj formulaciji imamo isti oblik i sa zraka (mn. zrake) i sa zrak (mn. zraci) pa postaje jasno o

² Za standardnu novoštokavštinu (hrvatsku, srpsku, svaku naprosto) uzorom su naime ruska i njemačka (ili i francuska) značenja grčko-latinskih evropeizama, ne anglosaska. Ali to je već druga tema.

čemu se radi, ali se onda i dalje pišu oblici *zraci*, *zracima*, koji ne pripadaju hrvatskom književnom jeziku. Sve u svemu, unesena je pometnja. Riječ *zrak* u značenju *zraka* mogli bismo upotrebljavati kad već ne bi bila zauzeta za značenje »uzduh«. Inače nas mora zbunjivati.

Članak završava otkrićima o zrakama (piše: *zracima*) česticâ. To su zrake protonâ, »helijumskih nukleusa«, neutronâ i drugih čestica. Za one koji imaju dobar želudac i dočitali su do konca, otkrit ćemo što znače riječi u navodnicima. Pisac je htio reći »helijevih jezg(a)ra«.

Pravde radi, recimo još i to da je u članku upotrebljen i jedan oblik koji je jezično bolji (ne jedini dobar) od istoznačnoga u tzv. novosadskom pravopisu. To je oblik *upotrebljen*. (po novosadskom pravopisu *upotrijebljen*). Ali tu se *Vjesnik* vjerojatno zabunio jer se inače njegova briga za jezik sastoji od ukidanja vlastitih dobrih jezičnih rubrika i od objavljivanja (blago rečeno) diletantskih jezičnih »kritika«.

Dalibor Brozović

POZNAJEMO LI SVOJ JEZIK?

PLAKATI KAO (LJUTA) GODINA

U izrazu *godina* morfem *godin-* označuje ponajprije 'vrijeme od dvanaest mjeseci' bilo da računamo od 1. siječnja do 31. prosinca ili od kojeg drugog određenog dana. Prema tome, u frazi *plakati kao godina*, koja se i danas upotrebljava, morfem *godin-* mora imati kakav drugi, poseban sadržaj. U »Rječniku hrvatskosrpskog jezika«¹ s. v. *godina* stoji doduše, da *plakati kao (ljuta, crna, zla) godina* znači 'jako plakati', ali se iz toga ne bi moglo nazrijeti posebno, suvremenom književnom jeziku nepoznato značenje riječi *godina* da u posljednjoj podtočki posljednje točke kod spomenute natuk-

nice nije navedeno: »pokr. *oluja, nevrjeme; kiša*«. Tck bi se po tomu slavistički neobrazovan čitalac mogao domisliti da u frazi *plakati kao godina* izraz *godina* znači 'kiša', tj. razumjeti da je slika kišnih kapi prenesena na suze, na plač.

Ali otkud to da *godina* znači 'kiša'?

Najstariji izraz za sadržaj 'kiša' bio je u nas *dažd* (*dažj*, *daž*, *dežd*)². Prema imenici izveden je glagol *doždjeti* (*dažditi*, *dažjiti*, *deždžiti*). I kod imenice i kod glagola nalazimo u starim tekstovima metaforička značenja povezana riječju *suza*, kao npr.:

² Tako je i u drugim slavenskim jezicima, usporedi npr. stsl. *doždb*, bug. *dožd*, mak. *dožd*, rus. *dožd*, ukr. *došč*, slov. *dež*, češ. *dešť*, slovač. *dažd'*, polj. *deszcz*, gornjoluž. *dešč*, donjoluž. *de/j/šč*.

¹ Zagreb-Noví Sad, knj. II, str. 64—65.